

Vad sysslar bibelvetenskapen med?

– introduktion och utvecklingsdrag

FÖR MÅNGA BIBELTROGNA KRISTNA är bibelvetenskap detsamma som bibelskepticism men få känner egentligen till hur man arbetar vetenskapligt med en bibeltext. Vad ännu färre känner till är det betydelsefulla paradigmskifte¹ som ägt rum inom bibelvetenskapen de senaste trettio åren och vad det inneburit för det vetenskapliga studiet.

I MITT STUDIUM av bibeltolkningsmetoder har jag i huvudsak utgått ifrån John Bartons² bok *Reading the Old Testament – Method in Biblical Study* som utkom 1984. Jag kommer att presentera de olika metoderna i kronologisk ordning, vilket gör att vi får en möjlighet att både se hur bibelforskaren arbetar och följa utvecklingen i bibelforskningen.

Historisk-kritisk metod

Den historisk-kritiska metoden har för många varit symbolen för hur vetenskapen förstört förtroendet för Bibeln. Den historisk-kritiska metoden introducerades inom bibelvetenskapen under andra hälften av 1800-talet. Inte minst på tysk mark kom historisk-kritisk forskning att dominera, med bibelforskare som Julius Wellhausen³ och Adolf von Harnack⁴.

Egentligen är den historisk-kritiska metoden i själva verket flera olika metoder. Vi har i huvudsak fem olika metoder som kompletterar varandra.

METODER

Den första metoden är *textkritiken*. När man började att hitta allt fler handskrifter till Bibeln så uppkom också behovet av att hitta me-

toder för att med största möjliga sannolikhet fastställa hur originaltexten såg ut. Handskrifterna skilde sig nämligen åt på vissa punkter och man behövde kriterier för att kunna avgöra vilken version som var ursprunglig. Textkritiken kräver därför stor språklig kompetens och är ett mycket viktigt vetenskapligt verktyg.

När man väl fastställt den ursprungliga textens lydelse försöker man analysera själva textstrukturen. Ofta hittar man skarvar, dubbletter och liknande, som kan tyda på att texten har ett förstadium av muntlig tradition innan den skrevs ner. Detta sökande efter olika källor brukar kallas *litterärkritik*.

Formkritiken försöker bestämma vilken genre och historisk situation som ett visst textavsnitt hör hemma i. Detta är naturligtvis oerhört viktigt för att man ska kunna förstå en text. Man kan inte läsa poesi på samma sätt som prosa eller en liknelse såsom vore den historia. Varje text måste läsas utifrån sina förutsättningar, utifrån sin genre.

Traditionskritiken syftar till att utforska den traderingsprocess som ligger bakom ett givet textavsnitt. Består textavsnittet av flera olika källor så försöker traditionskritiken bestämma dessa olika källors historia. Det säger sig självt att man här är ute på mycket osäker mark. Det blir sällan mer än gissningar. Dock har traditionskritiken genom Birger Gerhardssons⁵ arbete gjort bibelforskarna medvetna om hur oerhört noggrann den judiska muntliga traderingen var, vilket bland annat lett till att man

idag håller evangelierna för mycket mer tillförlitliga än man gjorde för bara ett par decennier sedan.

Redaktionskritiken intresserar sig för hur texten i sin slutgiltiga gestaltning kom till. Hur har de olika källorna i texten sammanredigerats? Har textens innehåll och betydelse på något sätt förändrats av redaktörens arbete?

FÖRFATTARENS INTENTION

Dessa fem discipliner är de klassiska verktyg som historisk-kritisk forskning använder sig av. De är verktyg som samtliga syftar till att finna *författarens intention* med texten. Det kan vara en högst relevant och alls inte oviktig frågeställning. För att kunna förstå en bibeltext måste vi ofta gå tillbaka och forska i textens tillkomsthistoria. Vi behöver veta vilken den ursprungliga texten är, vi behöver känna till genren, vi behöver känna till den historiska situation i vilken texten tillkom.

Det är inte i själva verktygen som problemet ligger, utan i den bakomliggande filosofin. Det säger sig självt att om man börjar läsa Bibeln som om Gud inte finns så kommer man ganska snart in i en återvändsgränd. Förtroendet för det som Bibeln säger kommer med nödvändighet att svikta. Man studerar inte längre texten sådan den föreligger, utan försöker komma bakom den, plocka sönder den i smådelar. Men det är inte metoden som är problemet utan ideologin.

FALLSTUDIUM

Vi ska titta på en bibeltext för att tydligare se hur man kan arbeta med en text med hjälp av olika metoder. Den text jag valt är 1 Mos. 32, berättelsen om när Jakob brottas vid Jabboks vad inför mötet med sin bror Esau. En nyckelfråga som forskarna har ställt sig är: Vem är det egentligen Jakob brottas med? Är det Gud, som texten själv säger? Eller är det så att motståndaren är en floddemon, en mytologisk före-

ställning som var vanlig i Israels omvärld? Eller är det kanske Esau själv?

Historisk-kritisk forskning börjar naturligtvis med att fastställa den ursprungliga textens lydelse. Det steget hoppar vi över här. Sedan studerar man texten för att se om här kan finnas olika källor. I vår text har vi tre olika etymologier: här förklaras hur namnen "Israel" och "Peniel" uppkom och vi får veta varför Israels barn inte äter höftsenan. Detta, menar de litterärkritiska forskarna, tyder på att här föreligger tre olika källor.

När det gäller de formkritiska studierna av texten så torde forskarna vara överens om att 1 Mos. 32 närmast motsvarar en folksaga eller en myt. Det betyder inte att berättelsen är osann, det betyder bara att den inte är historisk i bokstavlig mening – det är ett sätt att i sagans form berätta hur Israels folk föds ur brottningskampen med Gud.

När formkritiken gjort sitt är det dags för traditionskritiken att utröna textens förhistoria. Hur har de tre olika traditionerna förmedlats muntligen i textens förstadium? Slutligen försöker man med hjälp av redaktionskritiken utforska hur texten har sammanställts och fått sin slutgiltiga form. Slutsatserna man kan dra av texten utifrån historisk-kritisk metod varierar naturligtvis från forskare till forskare, lite beroende på var man lägger tonvikten i sin forskning. Men ofta brukar en viss konsensus råda kring en text. I detta fall t.ex. att texten rimligen har tre olika förstadier som sammanflätats i ett senare skede och att texten handlar om Israels folks kamp beskriven i mytens form med hjälp av deras förfaders brottnings vid Jabboks vad.

Nykritik

Den historisk-kritiska metoden har inte undgått kritik. Inom litteraturvetenskapen blev den avgörande impulsen den rörelse som brukar kallas *nykritik* och som växte fram på 1940-

Det säger sig självt att om man börjar läsa Bibeln som om Gud inte finns så kommer man ganska snart in i en återvändsgränd.

*Det skedde
ett paradigmskifte inom
bibelvetenskapen under
1970-talet.*

talet. Ett av de viktigaste angreppen på historisk-kritisk metod var att man så ensidigt försökte finna den ursprungliga författarens intention. Istället flyttade nykritik över fokus till texten som sådan. Texten är intressant, inte författaren. Det skulle dock dröja ända till början av 1970-talet innan detta synsätt fick genomslag inom bibelvetenskapen. Detta skedde med det som brukar kallas kanonisk metod.

KANONISK METOD

Det stora namnet inom den kanoniska metoden är Brevard S. Childs⁶. Sin kanoniska metod utvecklade han i *Biblical Theology in Crisis* som utkom 1970. Metoden är en frukt av det missnöje som Childs kände inför den historisk-kritiska forskningens resultat. Han menade att den historisk-kritiska metoden är otillfredsställande. Man har behandlat den Heliga Skrift som en samling antika texter och genom kritisk forskning sökt finna deras ursprungliga mening och förankring, och först därefter har man i bästa fall dragit slutsatser om texternas teologiska värde för den kristna gemenskapen.

Childs metod intresserar sig för texten i dess slutliga gestalt, det är den färdiga kanon som är tolkningsnyckeln. Gamla testamentet bör alltså enligt den kristna kyrkans kanon läsas i ljuset av Nya testamentet och Nya testamentet bör förstås i ljuset av Gamla testamentet.

Childs metod utesluter inte i sig historisk-kritisk forskning. Det kan ha ett värde att undersöka författarens ursprungliga intention. Men Childs flyttar fokus från författaren till själva kanon, till texten i dess slutgiltiga gestaltning. Det är ju slutprodukten som är Helig Skrift, inte alla förstadier. Författare, redaktörer och "kanoniserare" är ointressanta i sammanhanget. Läs texten *som om* den hade en enda författare, *som om* en enda person skrivit hela kanon vid en enda sittning, och försök sedan förstå de enskilda delarna utifrån detta perspektiv. På detta viset är en kanonisk läsning, i

motsats till en historisk-kritisk, i första hand inriktad på att finna enhetligheten i kanon istället för motsättningar och skillnader.

Kritiken som har riktats mot Childs metod rör framför allt frågan om själva kanondefinitionen. Vilken kanon ska vi ha – den kristna eller den judiska? Ingår apokryfiska böcker eller inte? Uppenbarligen är det nämligen så att när vi byter kanon så kan vi också få nya tolkningar. Det kan å andra sidan också föda en värdefull insikt i hur texter faktiskt kan läsas ur olika synvinklar och på så sätt berika den teologiska reflektionen.

Om vi studerar 1 Mos. 32 utifrån kanonisk metod, så råder det knappast någon tvekan om vem Jakob kämpar mot. Jakob själv menar uppenbarligen i 1 Mos. 32:30 att det är Gud han kämpat mot, och i Hos. 12:3–4 talas om att Jakob kämpade med Gud, ja, han kämpade med ängeln och vann seger.

FÖRSTA PARADIGMSKIFTET

Det skedde alltså något av ett paradigmskifte inom bibelvetenskapen under 1970-talet. Fokus skiftade från *författaren* till *texten*. Den historisk-kritiska metoden hade kommit in i en återvändsgränd. Det är som att lägga all energi på att studera varje liten pusselbit i ett pussel, men glömma att se bilden som pusselbitarna tillsammans utgör. Det hela slutade med att man gav upp hoppet om att någonsin komma fram till vad bilden egentligen föreställde.

Det är här som fokus flyttas från författaren till texten som sådan. Man började istället från andra hållet. Man tittade på det färdiga pusslet och försökte istället fastställa hur de olika bitarna hänger ihop. I kölvattnet av den kanoniska metoden har flera olika metoder vuxit fram. I huvudsak två grupper av vetenskapliga metoder har texten i centrum: dels de metoder som man hämtat från litteraturvetenskapen och dels de metoder som man hämtat från humanvetenskapen.

Litteraturvetenskapliga metoder

Redan på 1940-talet började alltså den historisk-kritiska metoden att kritiserar inom det litteraturvetenskapliga fältet. När väl kritiken nådde bibelvetenskapen hade redan ett antal nya metoder att studera litteratur utvecklats bland litteraturforskarna.

RETORISK ANALYS

Många bibeltexter är till sin natur sådana att de vill övertyga sitt "auditorium" om någonting. En litteraturvetenskaplig disciplin som följaktligen visat sig vara av stort värde för bibelvetenskapen är den *retoriska analysen*.

När det gäller NT-forskningen är i synnerhet den *klassiska grekiska retoriken* av intresse. I GT-forskningen har den *semitiska retoriken* haft stor betydelse. Man har t.ex. upptäckt hur vanligt förekommande kiasmer⁷ och inclusion⁸ är i bibeltexterna. Det har varit av stort värde som komplement till historisk-kritisk forskning. Exempelvis har Gordon Wenham⁹ visat att flodberättelsen inte alls består av två olika källor som Julius Wellhausen menade, utan snarare är en stor kiasm där de olika delarna i berättelsen är omvänt parallella i förhållande till varandra.

En tredje form av retorisk analys är den *nya retoriken*. Den inriktar sig på att ta reda på varför ett visst språkbruk gör att en övertygelse förmedlas. Bibeltexterna är inte bara ett uttryck för en samling sanningar, de innehåller ett budskap med kommunikativ funktion i bestämda kontexter, med en bestämd retorisk strategi.

Den retoriska analysen är alltså av stort värde i studiet av Bibeln, men det bör observeras att den inte står på egna ben. Den bör först och främst ses som ett komplement till de metoder som redan finns. Jag har inte stött på någon retorisk analys av 1 Mos. 32. Texten om Jakobs kamp är nämligen inte i första hand retorisk till sin karaktär, utan snarare narrativ, vilket för oss till nästa metod.

NARRATIV ANALYS

Den *narrativa analysen* analyserar berättande text. Frågor man ställer är: Vem berättar? Vilket är auditoriet? Vilket perspektiv har berättaren – är han allvetande? Vilka aktörer finns? Vilka roller har de? Hur är berättelsen uppbyggd? Förekommer olika scener? Frågorna man kan ställa till en text är många. Ofta visar sig den narrativa analysen vara mycket fruktbar.

Ett exempel på narrativ analys av 1 Mos. 32 finner vi i Jan Fokkelmans¹⁰ forskning. Han delar in berättelsen i olika scener:

Inledning
Kampen
Samtal
Jakobs reflektion.

Detta gör texten mer överskådlig. Fokkelman konstaterar att själva kampen knappast kan vara fokus här, den är ganska kort. Istället är det samtalet som är i fokus. Utifrån sin analys finner Fokkelman följande scenindelningar i textavsnittet: Från natt till dag; från oro till ro; från bön om räddning till räddning; från Jakob till Israel. Han kan alltså med ganska enkla medel visa på dimensioner av textavsnittet som man annars lätt missar.

Narratologin¹¹ kan alltså sägas vara fruktbar men också den bör ses som ett komplement till de metoder som redan finns. Ibland kan den utmana den etablerade tolkningen. Ett exempel på det är ett narratologiskt studium av berättelsen om när Josef kastas i brunnen. Den berättelsen brukar användas som exempel på en text som är sammanflätad av två olika källor. Det narratologiska studiet visar att texten istället bäst förklaras om man läser den som en helhet och inte delar upp den i olika källor.

STRUKTURALISM

Strukturalismens utgångspunkt är att mening är en funktion av strukturer i ett kulturellt system. Att skaka hand är i sig en neutral gest

utan innehåll. Innehållet, *meningen*, får gesten av de kulturella strukturer som definierar vad ett handslag innebär. Dessa strukturer kan variera mellan olika kulturer. Så är handslaget i de flesta europeiska länder en helt vanlig hälsningsgest. I England däremot är handslaget en introduktionsgest, som används enbart när man träffar en människa för första gången. Själva handslaget som sådant är alltså neutralt, det är den kulturella kontexten som fyller det med innehåll.

På samma sätt är ljud i sig värdeneutrala, det är den kulturella kontexten som avgör vad ett visst ljud betyder. Ett uttryck som "rolig" har i modern svenska fått betydelsen "skojig" medan det danska uttrycket istället betyder "lugn".

Den litteraturvetenskapliga strukturalismen för över resonemanget om den kulturella kontextens betydelse till litteratur som helhet. Liksom Childs är strukturalisterna helt ointresserade av författarens intention. Det är själva texten som är viktig. Författaren har egentligen ingen kontroll över *meningen* med sitt verk. Han är bunden av de kulturella konventionerna. Draget till sin spets så existerar *mening* inte utanför konventionerna i samhället och skiftar därmed från kultur till kultur. Strukturalismen är alltså i grund och botten ett renodlat filosofiskt system där de kulturella konventionerna är grundvalen. Mening är alltid kulturellt betingad.¹²

KRISTEN TRO OCH STRUKTURALISM

Det kan här vara på sin plats att stanna upp och reflektera över hur de filosofiska förutsättningarna här ändras. Klassisk kristen tro har alltid haft en *realistisk* ontologi¹³. Vi menar alltså att det finns en absolut sanning och att vi kan ha sann kunskap om verkligheten. Den verklighet vi upplever med våra sinnen är den verklighet som finns. Denna filosofi grundar sig i den allmänna uppenbarelsen, dvs. i det faktum att vi tror på en Gud som har skapat kosmos och som

har skapat oss människor sådana att vi kan uppleva skapelsen på ett sant sätt. Med strukturalismen ifrågasätter detta, den är i grunden *anti-realistisk*¹⁴. Verkligheten i sig är inte åtkomlig för oss, sanningen är relativ och kulturellt betingad.

Men låt oss se på exemplen ovan. Är det verkligen så att ett handslag är totalt neutralt och enbart får sin betydelse i ett kulturellt sammanhang? Är det inte snarare så att ett handslag är ett uttryck för mänsklig kontakt och beröring oavsett kultur – att det hämtar mening också direkt från den yttre verkligheten? Och är det verkligen så att alla ljud är frikopplade från den yttre verkligheten och bara får sin betydelse utifrån kulturen? Är det inte så att ett skratt är ett skratt i alla kulturer? Och är det inte så att olika ljud faktiskt *kan* skiljas från varandra och på den grunden knyts till *olika* företeelser i en yttre faktisk verklighet?

För oss som kristna är det viktigt att stryka under att det finns en yttre verklighet som korresponderar med vår upplevelse av verkligheten och att språket därmed har med verkligheten att göra – en antirealistisk kristendomstolkning är oförenlig med all klassisk kristen tro!

BIBELVETENSKAP OCH STRUKTURALISM

Vad är då *bibelveenskaplig strukturalism*? Knapptast den filosofiska strukturalismen, den är svår att applicera på bibeltexten. Gjorde man det skulle teologi inte vara annat än kulturellt betingade tolkningar av en antik textsamling. Nej, det som vi kallar bibelveenskaplig strukturalism är snarare ett sätt att använda strukturalismens landvinningar, när det gäller metoder, i studiet av bibeltexten.

Ett exempel har vi just när det gäller 1 Mos. 32. År 1928 kom den ryske folkloristen Vladimir Propp¹⁵ ut men en studie om ryska folksagor som hette *Sagans morfologi*. Han konstaterade att alla folksagor innehåller vissa gemensamma element. Där finns vissa givna roller

och där finns en given story. När rollerna eller storyn bryts så har vi inte längre en äkta folksaga. Vi kan inte tänka oss en *Rödluvan* där skogsvaktaren befriar vargen, skjuter mormor och gifter sig med Rödluvan. Ingen skulle längre räkna den som en folksaga, den har blivit något annat.

Roland Barthes¹⁶ har använt Propps insikter i en analys av 1 Mos. 32. Han definierar aktörernas roller i berättelsen: Hjälten är Jakob, som är på ett uppdrag. Organisatören är Gud, det är han som ligger bakom uppdraget. Motståndaren spelas av den som brottas med Jakob och som ska förhindra Hjärten att utföra sitt uppdrag. Vi har alltså en Hjärte, en Organisatör och en Motståndare. Barthes gör sedan utifrån dessa tre vanliga folksagoroller en analys av berättelsen.

Hjärten Jakob har av Organisatören Gud fått uppdraget att gå och möta sin bror och svurne fiende Esau. På vägen möter han Motståndaren som ska hindra honom att utföra uppdraget. Det intressanta i denna berättelse är att Motståndaren och Organisatören visar sig vara samma person, nämligen Gud själv. Här bryts det förväntade mönstret. Vi lockas att läsa berättelsen som en saga men när så sagens mönster bryts så ruskas läsaren om och tvingas tänka till.

Här är forskaren inte intresserad av att hitta motsägelser i berättelsen för att komma fram till om Jakob brottas med en floddemon eller något annat. Man är intresserad av berättelsen sådan den nu står där, och man kan ofta visa att berättelsen just i föreliggande skick är stor litteratur. Så har man t.ex. med hjälp av strukturalistiska landvinningar kunnat visa att många av de klassiska skälen att dela upp texter i olika källor inte är giltiga.

Humanvetenskapliga metoder

Inte bara litteraturvetenskapen har bidragit till bibelforskningen utan också humanvetenska-

pen. Här ska bara nämnas tre sådana metoder: sociologi, kulturanthropologi och psykologi.

SOCIOLOGISK ANALYS

En *sociologisk analys* studerar sociala och politiska faktorer i det samhälle där texten hör hemma. Det är ofta betydelsefullt för förståelsen av en text.

Säkert skulle ett sociologiskt studium av 1 Mos. 32 vara berikande. Hur var t.ex. förhållandet mellan guden och patriarken i den tidens nomadkultur? Det verkar som om varje klan hade sin egen gud som de hade ett mycket personligt förhållande till, vilket också antyds i Bibelns patriarkberättelser. Patriarkerna samtalade med Gud, sluter förbund med Gud, argumenterar med Gud – och Gud kallas för "Abrahams, Isaks och Jakobs Gud". Att veta hur den sociala situationen såg ut i nomadsamhället skulle säkert öka vår förståelse av Jakobs brottningskamp med sin Gud!

KULTURANTROPOLOGISK ANALYS

Nu är det inte bara politiska faktorer som avgör hur en kultur fungerar, det finns en mängd andra saker: kläder, fester och högtider, religion, dans, musik osv. Ofta ger ett kulturanthropologiskt studium en rikare förståelse av bibeltexten.

Ett kulturanthropologiskt studium av 1 Mos. 32 kan till exempel visa att det inte är en slump att brottningskampen sker vid ett vattendrag – det är nämligen en vanlig plats för gudarna att uppenbara sig för människor. Och så har vi ytterligare en pusselbit i förståelsen av vår text!

PSYKOLOGISK ANALYS

Man kan också studera bibeltexter utifrån en psykologisk synvinkel. Religionspsykologin intresserar sig för människans upplevelse av religion, och de beteenden vi möter i religionsutövandet och har visat sig vara fruktbärande inte minst inom själavården.

Här finns åtskilliga intressanta frågor att ställa till en text som den vi har i 1 Mos. 32: Vad händer med Jakob i brottningen med Gud? Varför väljer Gud att konfrontera Jakob på detta fysiska sätt? Hur upplevde Jakob situationen? Varför drar han slutsatsen att det är Gud han brottas med? Vilka symboler finns i berättelsen? Säkert kan vi lära oss något både om Gud och om oss själva om vi gör ett psykologiskt djupstudium av textavsnittet.

ANDRA PARADIGMSKIFTET

Vi har nu sett på några olika metoder som har fokus på texten som sådan. Vi har redan konstaterat att ett paradigmskifte från författaren i centrum till texten i centrum har skett inom bibelvetenskapen. Detta är naturligtvis en sanning med modifikation, det gamla paradigmet lever fortfarande kvar hos många. Så bibelvetenskapen är just nu ett hopkok av olika infallsvinklar på bibeltexterna.

Den stora frågan är nu vart bibelforskningen är på väg. Och tar man en titt på litteraturvetenskapen, som brukar ligga ett steg före bibelvetenskapen i utvecklingen, så tycks ett nytt paradigmskifte vara på gång. Perspektivet håller nämligen på att flyttas från *texten* till *läsaren*. Och i så fall har steget från ontologisk realism till ontologisk antirealism tagits fullt ut också inom bibelvetenskapen. Endast läsarens upplevelse av texten har då betydelse, det finns ingen yttre verklighet den kan korrespondera med. Här har bibelvetenskapen lämnat den kristna trons filosofiska förutsättningar långt bakom sig.

Receptionsanalys

På 1970-talet började man använda begreppet *receptionsanalys* inom litteraturvetenskapen. Receptionsanalysen tar fasta på att varje text har en läsare och att läsaren tolkar texten. I interaktionen mellan läsare och text uppstår mening. Detta är i själva verket första steget på

ett paradigmskifte mot totalt fokus på läsaren. Vi tänker oss följande dialog:

- A. Jag åker till London i morgon.
B. Gräsmattan ser förskräcklig ut.
A. Tom verkar vara sysslolös.
B. Om ett arbete ska göras, ska det göras ordentligt.

Denna dialog verkar till en början vara nonsens. Men om vi tänker oss en medelklassfamilj med en tonårsson vid namn Tom, så fungerar den plötsligt. Fadern bestämmer sig för att åka till London men modern protesterar – gräset måste klippas först. Fadern kontrar med att sonen Tom borde kunna klippa gräset men modern tycker att det måste göras ordentligt.

Detta är ett exempel på att läsaren är aktiv i själva tolkningsprocessen. Enligt receptionsanalysen så har alla texter luckor som läsaren själv måste fylla i. Läsaren interagerar med texten när det gäller att skapa en mening åt den.

Här har alltså fokus flyttats från texten och närmat sig läsaren. Texten påverkar läsaren och läsaren påverkar texten. Men paradigmskiftet slutar inte där, utan vi är nu på god väg in i det postmoderna paradigmet.

Postmodernism

I det postmoderna paradigmet tror man inte längre på metaberättelser.¹⁷ Språket uttrycker inte sanningen i sig utan snarare min sanning, min bild av verkligheten. I litteraturvetenskapen har det postmoderna paradigmet tagit sig uttryck bland annat i poststrukturalism och dekonstruktionism.

POSTSTRUKTURALISM

Ordet *poststrukturalism* anspelar på att det är ett paradigm som ersätter *strukturelismen*. Viktiga företrädare för poststrukturalismen är den franske filosofen Michel Foucault¹⁸ och hans landsman Roland Barthes.

Om strukturalisterna menade att en text får

sin betydelse i det kulturella sammanhang den läses så menar poststrukturalisterna att en text får en ny mening varje gång den läses. Det är uteslutande läsarens upplevelse av texten som ger meningen åt den. En bra text är en text som kan läsas på många olika sätt.

DEKONSTRUKTIONALISM

Dekonstruktionalismen har sin främste företrädare i Jacques Derrida.¹⁹ Derrida vill göra motsatsen till att konstruera en text, han vill dekonstruera texten och bryta sönder den. Han menar att en text alltid är uppbyggd av motsägelser. Ett språk är i själva verket ett nätverk av motsägelser och vi själva befinner oss mitt i detta nätverk.

Derrida har sagt: "Det finns ingenting utanför texten." Med det menar han att det är omöjligt att förstå världen utan att ta omvägen om språket. Hela vår verklighetsuppfattning är språkligt förmedlad – verkligheten är lika med språk!

Detta är svårsmält för många. Men i själva verket är det bara en logisk konsekvens av utvecklingen. Vi har gått från författaren till texten till läsare—text och slutligen hamnat hos läsaren. Det finns inte längre någon skillnad mellan läsare och text, det är läsaren själv som skapar meningen. Det finns ingenting utanför texten.

POSTMODERN BIBELVETENSKAP

Postmodern bibelvetenskap är än så länge i sin linda men vi börjar se konturerna av en metodologi där läsarens upplevelse av texten sätts i fokus. Den mest kände företrädaren för detta paradigm är Walter Brueggemann²⁰.

Brueggemann menar att Bibeln innehåller många olika perspektiv. Det är inte bibelforskarens uppgift att försöka sammanjämka dessa motsägelser utan istället ska vi låta dem brytas mot varandra. Metafysik och sanning är inte intressant, utan det är vad som händer med lä-

saren i mötet med texten som är viktigt.

Brueggemanns grundtanke är att Herren och Israel står i en ständig dialog med varandra. De har en relation som är i ständig förändring och Gamla testamentet innehåller många olika röster och perspektiv. Det innehåller ett spänningsfullt vittnesbörd där det som sägs om Guds oföränderlighet ständigt undermineras av hans flyktighet.

Här blir 1 Mos. 32 en viktig utgångspunkt för Brueggemanns teologi. I 1 Mos. 32 är fokus på konflikten. Jakob blir Israel på grund av att han framgångsrikt står i konflikt med Gud. Till och med i namnet "Israel"²¹ finns kampen och konflikten mellan Jakob och Gud med. Konflikten är nödvändig för Israels framväxt, det är essensen i hela Brueggemanns sätt att se på bibelforskningens uppgift. Det är vad jag som läsare upplever som är betydelsefullt, inte vem som talar eller vad texten i sig har att säga. Olika perspektiv står emot varandra och i konflikten mellan dessa motsägelser står läsaren och utmanas av Ordet.

Slutsats

Jag har här försökt göra en analys av bibelvetenskapens läge just nu och vad som fört fram till dagens vetenskapliga paradigm. Men hur ska vi nu förhålla oss till bibelvetenskapen – har vi någon nytta av den?

BIBELTOLKNINGENS NÖDVÄNDIGHET

Inom bibeltolkningen skiljer man på *exegetik* och *hermeneutik*. Exegetiken ställer frågorna kring vad texten i sig vill förmedla. Vad hade författaren för intention och hur uppfattade de första läsarna hans budskap? Hermeneutiken ställer frågorna kring vad texten har att säga oss idag. Hur ska vi idag förstå och ta till oss det författaren säger?

Här blir det ibland en kollision mellan hur bibelforskaren och den vanlige bibelläsaren uppfattar texten. Bibelforskaren arbetar ut-

*All god
bibeltolkning
måste vara
ett slags
tvåstegsraket.*

Det filosofiska problemet är att bibelvetenskapen i sin ambition att vara objektiv avfört Gud som förutsättning.

ifrån strikt vetenskapliga ramar och ägnar sig därför nästan uteslutande åt exegetik. Han vill förstå vad författaren egentligen menade, vad läsaren uppfattade och vad texten säger i sitt historiska sammanhang. Den vanlige bibelläsaren är å andra sidan mer benägen att syssla med hermeneutik och ställa frågan om vad bibeltexten har att säga mig i min situation just nu. Detta kan vara helt i sin ordning i det personliga andaktslivet, men det är inte tillräckligt när vi ska förkunna Guds Ord eller göra dogmatiska utsagor.

Som jag ser det måste all god bibeltolkning vara ett slags tvåstegsraket. Vi måste börja med exegetiken och ta reda på vad texten egentligen betyder i sitt ursprungliga sammanhang. Det är ett stort arbete eftersom Bibeln kommit till i en helt annan tid och kultur än vår och är skriven på ett annat språk. Först när vi har gjort detta arbete har vi befogenhet att gå till hermeneutiken och försöka applicera bibeltexten på vår egen tid och vårt eget liv. Exegetiken sätter då ramarna för hermeneutiken. Tolkningen av en bibeltext till vår situation idag begränsas av vad författaren ville säga till sina första läsare. Texten kan inte betyda något idag som den inte betydde för sina första läsare!

Här finns en fara för oss som lågkyrkliga lutheraner. Kombinationen av en betoning av varje kristens förmåga att förstå Guds Ord och en misstänksamhet gentemot bibelforskningen gör att vi ofta hoppar över exegetiken. Inte sällan argumenterar vi i svåra teologiska frågor genom att citera bibelord för varandra utan att först utforska vad bibeltexterna kan ha betytt i sitt ursprungliga sammanhang. Det är inte att vara bibeltrogen!

DET FILOSOFISKA PROBLEMET

Exegetik är alltså nödvändig. Problemet blir då hur vi ska hantera det faktum att exegetiken idag är en sekulär vetenskap. Här tror jag att vi måste skilja på filosofin bakom metoderna och

på metoderna som sådana, annars riskerar vi att kasta ut barnet med badvattnet.

Det filosofiska problemet är att bibelvetenskapen i sin ambition att vara objektiv avfört Gud som förutsättning. Istället för att vara neutral har den blivit ateistisk och om vi plockar bort allt övernaturligt ur Bibeln blir det inte mycket kvar! Men det innebär inte att metoderna i sig inte är användbara i vårt exegetiska arbete.

Bibelvetenskapens utveckling under 1900-talet speglar den tidens filosofiska utveckling. Man har rört sig från det moderna projektets sanningssökande mot det postmoderna projektets relativism. Bibelforskarna i början av 1900-talet var framför allt intresserade av att söka sanningen bakom de bibliska texterna: Hur kom de till? Vem skrev dem? Vad menade författaren med det han skrev? Det är frågor som rör sanning och som vi som bibeltrogna kristna kan ställa oss bakom. Problemet var varken sanningssökandet eller metoderna, utan problemet handlade om de filosofiska förutsättningarna.

Under andra halvan av 1900-talet kom perspektivet att allt mer förskjutas från den objektiva verkligheten till den subjektiva, från realism till antirealism. Den bibliska synen på kunskap har gått förlorad och i kölvattnet av Wittgenstein²² har vi bara språkspel kvar. Metaberättelserna är borta, kvar finns bara min personliga berättelse. Språket har frikopplats från den yttre verkligheten och kvar blir bara den subjektiva verkligheten. Sanningen har relativiserats. Därför sysslar bibelvetenskapen idag allt mindre med sanningsfrågan och allt mer med hur texten som sådan kommunicerar. Det är inte författarens intention som är viktig utan vad texten gör med mig som läsare. Åter kan vi konstatera att filosofin står långt ifrån den kristna grundtanken men att de metoder som utvecklats i bibelvetenskapen är användbara när vi ska förstå Bibelns texter.

EN BIBELTROGEN EXEGETIK

Idag är vetenskapen allt mer medveten om att den vetenskapliga neutraliteten är en myt. Alla forskare bär på filosofiska förutsättningar, alla är del av ett paradigm. Det viktiga är dock att vi är medvetna om våra förutsättningar och tydligt redovisar dem.

Uppenbarligen är det en återvändsgränd att närma sig Bibeln med förutsättningen att Gud och det övernaturliga inte finns. Och tydligen är antirealismen en lika stor återvändsgränd. Mitt förslag är att vi gör ett tankeexperiment och istället närmar oss exegetiken med premisen att Gud finns, att han har skapat oss med förnuft (inklusive språklig förmåga) och sinnen som korresponderar med verkligheten och att han har talat till oss genom skapelsen/verkligheten men framför allt genom Bibeln. Då följer vi Bibelns egna förutsättningar och då tror jag att vi kan ha stor nytta av bibelvetenskapens landvinningar. Ett exegetiskt arbete är som sagt nödvändigt för hermeneutiken. Bibelordet

måste översättas både språkligt och kulturellt för att bli begripligt för oss idag.

Vi tror att Gud har talat och därför är författarens intention avgörande. Därför kan vi använda oss av de bibelvetenskapliga verktyg som den historisk-kritiska metoden gett oss för att söka sanningen om vad Gud menade med det som skrevs. Vi tror också att själva texten är inspirerad av Guds Ande och därför kan vi använda oss av de vetenskapliga metoder som fokuserar på texten sådan den föreligger. Och vi tror att Gud är intresserad av att kommunicera med oss som läsare och då kan de bibelvetenskapliga metoder som fokuserar på läsarens upplevelse av texten vara till hjälp. Så med förutsättningen att det är Guds Ord vi studerar kan vi låta bibelvetenskapen hjälpa oss till en djupare förståelse och på så sätt låta Gud tala till oss på ett sätt som är sant och relevant i vår tid och kultur.

FREDRIK HECTOR

Lärare på Strandhems Bibel- och lärjungaskola, Örkellunga.

- 1 Ett paradigm är den grundläggande världsbild som vetenskapssamhället har.
- 2 John Barton (f. 1948), professor i Gamla testamentet vid universitetet i Oxford.
- 3 Julius Wellhausen (1844–1918), tysk exeget som haft stort inflytande på forskningen inom Gamla testamentet.
- 4 Adolf von Harnack (1851–1930), tysk exeget som haft stort inflytande på forskningen inom Nya testamentet.
- 5 Birger Gerhardsson (f. 1926), professor emeritus i Nya testamentets exegetik vid Lunds universitet.
- 6 Brevard S. Childs (f. 1923), professor emeritus vid Yale University.
- 7 En kiasm är en omvänd parallellism där de olika delarna i textavsnittet är parallella med varandra enligt formen A-B-B-A. Exempel: "En för alla, alla för en".
- 8 En inclusio är en tematisk inramning av ett textavsnitt. Texten inleds och avslutas alltså av samma tema.
- 9 Gordon Wenham (f. 1943), brittisk teolog och professor vid Trinity Theological College i Bristol.
- 10 Jan Fokkelman (f. 1940), docent i hebreiska och arameiska vid universitetet i Leiden.
- 11 Narratologi = det litteraturvetenskapliga studiet av berättande text.
- 12 Strukturalismen är med andra ord ointresserad av sanning och klart relativistisk.
- 13 Ontologi är läran om det varande, om hur tingen är beskaffade. En realistisk ontologi utgår ifrån att människans upple-

velse av verkligheten korresponderar (eller överensstämmer) med den faktiska verkligheten.

- 14 Antirealism är motsatsen till realism, dvs. en filosofi som utgår ifrån att människans upplevelse av verkligheten inte korresponderar med den faktiska verkligheten, vilken därmed är oåtkomlig för oss.
- 15 Vladimir Propp (1895–1970), rysk strukturalist som var verksam vid universitetet i Leningrad.
- 16 Roland Barthes (1915–1980), professor i litteraturvetenskap vid École Pratique des Hautes Études i Paris.
- 17 Den franske filosofen Jean-François Lyotard (1924–1998) definierade postmodernism som "skepticism mot metaberättelser". Metaberättelser är alla universella förklaringsmodeller av tillvaron, t.ex. världsreligionerna och de politiska ideologierna.
- 18 Michel Foucault (1926–1984), professor i filosofi och idéhistoria bland annat vid Collège de France i Paris.
- 19 Jacques Derrida (1930–2004), fransk filosof som var filosofilärare vid bland annat École Normale Supérieure i Paris.
- 20 Walter Brueggemann (f. 1933), professor emeritus i Gamla testamentet vid Columbia Theological Seminary.
- 21 Namnet "Israel" består av verbet "kämpa" och substantivet "Gud". Kan uttydas "Gudskämpe" eller "En som kämpar med Gud."
- 22 Ludwig Wittgenstein (1889–1951), professor i filosofi vid universitetet i Cambridge.